КЪЩА – СВЯТ. СТРОЕЖ – СЪТВОРЕНИЕ
(съпоставителен анализ)

Бойка Добрева
Студентски семинар по практическа етнология и фолклористика
„Проф. д-р Иван Шишманов”

Фолклорният мироглед е почти напълно изгубен за нас. Той, обаче, битува имплицитно в съхранилите се обекти и явления от фолклорната култура. Изследването на техни съпоставими елементи и синонимни връзки е удобен и сравнително надежден ключ за декодиране.

При реконструирането на фолклорната картина на света особено подходящ отправен модел е къщата. От една страна, тя е част от света, подвластна на неговите закони, а от друга – негова проекция [1].

Отношенията КЪЩА – СВЯТ могат да бъдат разгледани в три конфигурации: 1. Къщата – модел на света; 2. Светът – модел на къщата; 3. Къщата и светът – в една обща система.

1. Моделиращата роля на къщата спрямо света може да бъде изведена при проектирането на отношенията КЪЩА – СВЯТ по координатата на исторически протичащото, линейно време. Актът на ограждане и усвояване на пространството на ниво Микрокосмос чисто исторически предшества идеята за подреждането на макрониво. Изграждането на дом, вероятно, е инстинктивно заложено у човека. (Доказателство за това са жилищата при животните.) Фолклорният модел на света носи почти пряко конкретните характеристики на къщата като затворено пространство – земята е крайна, ограничена, както хоризонтално, така и вертикално. „Небото е връшняк, който заклапя земята от всичките страни. Тамо, дето небото се допира до землята, се казва край свят или край земя...” [2] В библейските текстове небето също е мислено като своеобразен таван – „небесна твърд” [Битие 1:6-8], „шатра” [Пс 103:3]. В народните гатанки съответствието небе – таван може да бъде открито пряко: „И на тавана свещи горят”; „Пълен таван с орехи” (небето и звездите) [3].

2. От гледна точка на митологичното време обаче изграждането на дома по необходимост се случва след Сътворението. Светът става модел на къщата. Пряко съотнасяне има на лексикално равнище. Таванът е наричан „небо”, подът – „земя”, „земи”, „земля”, „земня” [4]. В структурата на дома също могат да бъдат открити пренасяния от модела на света. Къщата често е ориентирана по посоките на света. Огнището, поради осмислянето му като соларна хипостаза, е разположено или в средата на стаята, или на източната стена [5]. Времето за строеж в рамките на кръговото, митологично време съвпада с това на Сътворението. Къща се започва на нова луна, в „хубав ден” – най-често понеделник (т.е. в първия ден от седмицата), а нейното завършване, отбелязано с обичая „Викане на покрив”, в повечето случаи, е в неделя.

3. Третата връзка между къща и свят ги разглежда като включени едно в друго, в рамките на обща система. Двата обекта са в конфигурация на пространствен континуум. Домът има медиаторна, а не гранична функция. Показателни за това осмисляне са някои елементи от обичая „Викане на покрив” [6], чиято семантика е свързана не толкова със завършването на строежа, колкото с вписването на новата къща в света. „Вика се” обикновено при готова, но още непокрита покривна конструкция. Върху къщата се слага кръст, окичен с клонки и венци, който недвусмислено се идентифицира със Световното дърво. Той свързва дом и свят, както вертикално, така и хоризонтално, маркирайки къщата като център.

Макар и неизчерпателно илюстрирана, връзката между свят и къща на различни нива съществува. Тя може да послужи, от една страна, за предполагане и възстановяване на

загубени елементи в една от двете системи, а от друга, за установяване на типове отношения и при други съпоставими обекти.

БЕЛЕЖКИ

1. Вж. **Байбурин, А.** Жилище в представлениях и обрядах восточных славян. Л., 1983.
2. Маринов, Д. Народна вяра и религиозни народни обичаи. С., 1994, 39.
3. Стойкова, Ст. Български народни гатанки. С., 1970, 113-114.
4. Геров, Н. Речник на българския език. Т. 1-6, 1895-1908 г.
5. Маринов, Д. Цит. съч., 180.
6. Генчев, Ст. Строителни обичаи и обреди. В: сп. Векове, кн. 2-3, 1974, 67-74.